

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Academic Journal of History and Idea

ISSN: 2148-2292

11 (6) 2024

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş tarihi | Received: 18.11.2024

Kabul tarihi | Accepted: 12.12.2024

Yayın tarihi | Published: 25.10.2024

L. Gürkan Gökçek

<https://orcid.org/0000-0002-1974-7476>

Professor, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Department of History, Türkiye, gurkangokcek@nevsehir.edu.tr

Hasan Tuncer

<https://orcid.org/0000-0003-1054-7950>

Assoc. Prof. Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Department of History, Türkiye, hasantuncer@nevsehir.edu.tr

Atf Künyesi | Citation Info

Gökçek, L. G.& Tuncer, H. (2024). Eski Anadolu'da Tekstil Ekonomisi: Asur Ticaret Kolonileri Çağı ve Hititler Dönemi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (6), 3992-4009.

Eski Anadolu'da Tekstil Ekonomisi: Asur Ticaret Kolonileri Çağı ve Hititler Dönemi

Öz

MÖ 2. Binyılın başlarında Anadolu Asur Ticaret Kolonileri Çağı olarak adlandırılan bir döneme girmiştir. Bu dönemde Anadolu'da ticari faaliyetler artmış, Asur'dan Anadolu'ya koloniler halinde gelen Asurlu tüccarlar Anadolu'daki ticari faaliyetlerin yanında, bir de Anadolu'ya yazıyı getirmişlerdir. Anadolu'ya yazının gelmesiyle bu coğrafya tarihi çağlara adım atmıştır. Bu süreçle ilgili bilgilere Kültepe tabletleri aracılığıyla ulaşılabilmektedir. Bu belgelerde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde karum ve wabartum isimleriyle bilinen ticaret noktalarının kurulduğu kaydedilmiştir. Söz konusu dönemde kalay madeni, kumaş ve mamul eşyaların Anadolu'ya altın, gümüş ve kıymetli taşlar karşılığında ticareti yapılmıştır. Ticarete bilhassa farklı türlerde tekstil ürünlerinin önemli rol oynadığı görülmektedir. Asur'dan getirilen tekstil ürünlerinin yanında, Anadolu'da üretilenler de bunlar arasındadır. Asur ticaret kolonileri çağından sonra

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd>

Anadolu'da Hititler dönemi başlamış ve yaklaşık olarak MÖ 1200'lere kadar bölgede Hitit egemenliği görülmüştür. Hitit dönemi ile ilgili bilgilere, onlardan miras kalan çivi yazılı tabletler aracılığıyla ulaşılabilmektedir. Bu dönemde de birçok tekstil ürünü belgelerde zikredilmiştir. Ancak Asur ticaret kolonileri devrinin aksine, Hititler döneminde bu tekstil ürünlerinin çoğunun fiyatları, ticareti, alım veya satımları ile ilgili bilgilere ulaşamamaktadır. Bu dönemde dokumacıların varlığı bilinse de tekstil ürünlerini nasıl ürettikleri hususunda bilgiler metinlerde yer almamaktadır. Bu makalede hem Asur ticaret kolonileri çağında hem de Hititler döneminde tekstil ekonomisinden söz edilecek olup, iki dönem arasındaki farklar ve benzerlikler hususunda fikirler ortaya atılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Tekstil, dokuma, Asur Ticaret Kolonileri Çağı, Hitit, tekstil ekonomisi*

Textile Economy in Ancient Anatolia: Assyrian Trade Colonies and Hittite Period

Abstract

At the beginning of the 2nd Millennium BC, Anatolia entered a period called the Age of Assyrian Trade Colonies. During this period, commercial activities increased in Anatolia, and the Assyrian merchants who came to Anatolia in colonies from Assyria brought writing to Anatolia in addition to the commercial activities in Anatolia. With the arrival of writing in Anatolia, this geography stepped into historical ages. Information about this process can be accessed through Kültepe tablets. These documents record the establishment of trade points known as karum and wabartum in various parts of Anatolia. During this period, tin metal, fabric and manufactured goods were traded to Anatolia in exchange for gold, silver and precious stones. It is observed that especially different types of textiles played an important role in the trade. In addition to the textile products brought from Assyria, those produced in Anatolia are also among them. After the age of Assyrian trade colonies, the Hittite period began in Anatolia and Hittite sovereignty was observed in the region until approximately 1200 BC. Information about the Hittite period can be accessed through the cuneiform tablets inherited from them. In this period, many textile products are mentioned in the documents. However, unlike the Assyrian trade colonies, information on the prices, trade, buying or selling of most of these textile products during the Hittite period is not available. Although the existence of weavers in this period is known, information on how they produced textile products is not included in the texts. In this article, the textile economy of both the Assyrian trade colonies and the Hittite period will be discussed, and ideas about the differences and similarities between the two periods will be put forward.

Keywords: *Textile, weaving, Assyrian Trade Colonial Age, Hittite, textile economy*

Giriş

Tekstilin gelişmesi, bilindiği üzere koyunun ehlileştirilmesi ve yün elde edilmesiyle doğrudan ilgilidir. Tekstil sanatının en önemli yayılım yerleri arasında Anadolu coğrafyasının

yanında Mısır, Babil, Mari ve Asur gibi bölgeler bulunmaktadır. Çatalhöyük'ten çıkarılan ve Neolitik Çağa ait dokuma parçaları, bu sanatın Anadolu'da çok eski devirlerde başladığını ortaya koymaktadır (Gönül, 1964, s. 80). Dokumacılığın Anadolu'da yaygın olduğu, pek çok höyükte yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkarılan ve dokumacılıkta kullanılan aletlerden de anlaşılabilir (Şahin, 1997, s. 313). Eski Anadolu'da MÖ 2. binyılda ekonomi tarım ve hayvancılığa dayanmaktaydı. Ticaretin çok gelişmediği bu dönemin başlarında, Asurlu tüccarların koloniler halinde Anadolu'ya gelmesiyle birlikte Anadolu'da önemli gelişmeler yaşandı. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak Anadolu ile Mezopotamya arasında önemli ölçüde iktisadi münasebetler gerçekleşti. Asur'dan getirdikleri malları satarak, Anadolu'da senetle ve faizle borç vererek, Anadolu'nun çeşitli noktalarına *karum* ve *wabartum* isimleriyle ticaret noktaları kurarak bölgenin çehresini değiştiren Asurlu tüccarlar, en önemlisi de Anadolu'ya yazıyı getirerek Anadolu'nun tarihi çağlara girmesini sağlamıştır. Yaptıkları her işi kaydeden tüccarlar, böylelikle dönemin Anadolu'su hakkında bilgi sahibi olunacak olan binlerce tabletin de güvenli bir şekilde günümüze kadar ulaşmasına vesile olmuşlardır.

Asurlu tüccarlar Anadolu'ya ticaret yapmak amacıyla gelmişlerdir. Asur'da olmayan ülkelerine götürmek ve Asur'dan da özellikle tekstil ürünleri ve kalay getirerek ticari faaliyetlerini düzenli şekilde yürütmeyi başarmışlardır. Anadolu'da yaklaşık 300 yıllık bir süreci kapsayan bu dönemde, Anadolu'ya getirilen tekstil ürünlerinin ticareti yapılırken bir yandan da Anadolu'daki yerel krallıklarla çeşitli anlaşmalar çerçevesinde ticaretin düzenli olarak sürdürülmesi hedeflenmiştir. Tüm bunlar yapılırken, Asurlu tüccarlar Anadolu'ya getirdikleri tekstil ürünleri için belirli miktarlarda vergiler ödemişler, bunun karşılığında ise can ve mal güvenliklerinin yerli yani Anadolu krallıkları tarafından sağlanmasını hedeflemişlerdir. Bu dönemde bazı ticari anlaşmaların varlığına da rastlanmıştır. Kültepe'de 2000 yılı kazılarında bulunan iki adet anlaşma metni buna örnek teşkil etmektedir. Metinlerden birisi Kaniş ile Asur, diğeri ise Hahhum ile Asur arasında yapılmış olan anlaşmaları kapsamaktadır. Bu anlaşmalar, Asur ile Anadolu arasında hem ticaret, hem de hukuki ve sosyal ilişkiler anlamında önemli bilgiler vermektedir (Günbattı, 2012, s. 155).

1. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Tekstilin Ekonomideki Yeri

MÖ 2100'lerden sonra Mezopotamya'da özel mülkiyetin gelişmesiyle birlikte ticari faaliyetler Asurlu tüccarları dış ticarete yöneltmiş ve bunun sonucunda MÖ 2. binyıl başlarında

Asurlu tüccarlar Anadolu'ya kervanlar göndermeye başlamıştır. Anadolu'nun büyük şehirlerinde ticaret merkezleri kurarak, Asur'dan getirdikleri başta kumaş ve kalay olmak üzere diğer ticari ürünleri buralarda yerli halka satmışlardır. Bu döneme "Asur Ticaret Kolonileri Çağı" adı verilmekte olup kolonilerin merkezi ise, *Kaniş karumu*'dur. Burada yapılan kazılarda çivi yazısıyla ve Eski Asur lehçesiyle yazılmış olan binlerce tablet gün yüzüne çıkarılmıştır. Bunlar daha çok ekonomik belgeler olup, ticari senet ve iş mektupları olarak adlandırılabilir önemli tabletlerdir (Şahin, 1997, s. 313).

Anadolu'daki ticari faaliyetlerde önemli bir rol oynayan Asurlu tüccarlar, yaptıkları ticaretten büyük gelirler elde etmiştir. Elbette Asurlu tüccarların temel hedefi, Anadolu'daki zenginlikleri Asur'a taşımaktır. Yine Anadolu'daki yerli krallıkların ihtiyacı olan başta kumaş ve kalay olmak üzere birçok ürünü temin etmeleri de, onlara çeşitli imtiyazlar verilmesini sağlamıştır (Şahin, 2004, s. 13). Tüccarlar tarafından Anadolu'ya getirilen mallar altın ve gümüş karşılığında satılmaktaydı. Asur'a taşınan altın ve gümüş, ihtiyaç duyulan hammadde ve ihraç edilecek malların satın alınması için harcanıyordu. Zira Anadolu'ya ihraç edilen birçok mal çevre ülkelerden getirilmekteydi ve bunun için de bir anaparaya ihtiyaç vardı (Günbattı, 2012, s. 54).

Bu dönemdeki ticari faaliyetlerde tekstil ürünleri, şüphesiz kalay ile birlikte başrolde idi. Asurlu tüccarların kervanlar vasıtasıyla Anadolu'ya getirdikleri kumaşlardan, yerli yönetimler *nishatum* isimli vergiyi almaktaydılar. Bu vergi yüzde 5 oranındaydı (Bayram, 1993, s. 6; Koçak, 2009, s. 222). Yine bu kumaşlardan, saray istediği kadar satın alabilmekte ve geriye kalan mallar ise Anadolu pazarlarında satılmaktaydı. Asurlu tüccarlar yalnızca Asur'dan getirdikleri kumaşları satmamışlar, Anadolu halkı tarafından dokunmuş olan tekstil ürünlerini de alıp satmışlardır. Kültepe metinlerinde hem bu yerli kumaşlardan hem de Asur'dan getirilip Anadolu'da satılmış olan kumaş türlerinden söz edilmektedir. İthal tekstil ürünleri Asur'da veya Babil'de dokunmaktaydı (Şahin, 1997, s. 313-314). Ayrıca kumaş çeşitleri arasında Abarna kumaşı, Akad kumaşı, Talhat kumaşı gibi, üretildikleri yerlerin isimleriyle anılan türler mevcuttu (Günbattı, 2012, s. 56).

Asur ile Anadolu arasındaki tekstil ticaretinde erkekler kadar şüphesiz kadınlar da önemli roller oynamıştı. Anadolu'ya yerleşen ve evlerinden bütün ailesiyle birlikte çalışan Asurlu tüccarların, Asur'daki eşleri de bu ticari faaliyetlerin aktif olarak içerisindeydi. Ünlü tüccarların pek çoğunun eşi, evini atölyeye çevirerek ailenin diğer kadınları ve çalıştırdıkları köleleriyle birlikte tekstil ürünlerini dokumuşlardır (Mandacı, 2016, s. 53). Kültepe metinleri incelendiğinde Anadolu'ya tekstil ürünü gönderen 20 kadar kadının varlığı bilinmektedir. Bu kadınlardan en

tanınmış olanı, Pūšu'kēn'in karısı Lamassī'dir. Lamassī'nin Pūšu'kēn'e yazdığı mektuplardan, Anadolu'ya göndermiş olduğu tekstil ürünleri ile ilgili konularda bilgi sahibi olunabilir. Kumaşların kalitesi, yün miktarı, ölçüleri gibi birçok bilgi bu metinlerde zikredilmiştir (Günbattı, 1994, s. 191-200). Asurlu kadınların Anadolu'daki eşleri veya kardeşleriyle olan mektuplarına yansıyan bilgiler arasında kumaşların kalitesi ve ölçüleri gibi bilgilerin yanında, gönderdikleri kumaşların paralarını zamanında alamadıkları ve bu sebeple geçim sıkıntısına düştükleri için yakındıklarına dair bilgiler bulunmaktaydı. Evde yiyecek içecek bir şey kalmadığını belirten Šimat-Su'en, Kt n/k 720 numaralı belgenin 41-42. satırlarında, “*boş bir kilerde oturmaktayım.*” şeklinde yakınmaktaydı (Günbattı, 2012, s. 56). Ticari faaliyetler içerisinde rol oynayan Asurlu kadınların yanında, yerli yani Anadolu'lu kadınlar da kimi zaman ön plana çıkmaktadır. Anadolu'lu kadınların ticari hayattaki rollerine dair bilinen en güzel örnek, Madawada isimli kadındır (Albayrak, 1998, s. 1-14).

Asur ticaret kolonileri çağında kadınlar sadece tekstil ürünlerini üretmiyor, aynı zamanda onların Anadolu'ya sağlam bir şekilde sevkiyatının yapılmasında da aktif bir rol oynuyordu. Şüphesiz ticarete bir ürünün satılmasından önceki sürecin de aksamadan ilerlemesi önemli idi. Bu konuda kadınların önemi bir kez daha ortaya çıkmakta ve onlar ürünün sarılması, paketlenmesi gibi aşamaları da sistemli bir şekilde yapmak zorunda idiler. Kadınlar ne kadar kaliteli ve fazla kumaş üretilip ihraç ederlerse, o kadar para kazanıyor ve bu parayla da yeniden tekstil ürünü üretebilmek için kumaş alıyorlardı. Kısacası yatırım yaparak geçimlerini bu şekilde sağlamaktaydılar. Bir belgede (BIN IV, 96, 15. satır) kumaşların paraya çevrilip, mühürlenip geri gönderilmesi için Waqartum, Buzāzu isimli kadına şu cümleyi kurmuştur: “*Lütfen kumaşları paraya çevir, mühürle ve bana gönder.*” (Günbattı, 2012, s. 58; Ulutaş, 2020, s. 85; Günbattı, 1994, s. 194).

Kültepe tabletlerinden tüccarların Asur'dan getirdikleri ve Anadolu'nun yerli halkına pazarlamış oldukları malların birçoğunun kumaşlardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Belgelerde Asur'dan getirilen tekstil ürünlerinin haricinde Anadolu'da dokunan kumaşların da olduğu bilinmektedir. Ancak tabletlerde Asur'dan ithal edilmiş olan tekstil türlerinin daha sık geçtiği ve kalite ve fiyatlarının da Anadolu'dakilere nazaran daha yüksek olduğu zikredilmektedir (Veenhof, 1972, s. 145-178). Örneğin BIN 4 162 numaralı belgenin 3 ile 5. satırları arasında bir tür yerli mamül olan *pirikannum* kumaşının bir parçası 1.5 şekel gümüş iken CCT 1, 34 numaralı belgede ithal bir kumaş türü olan *abarnium* kumaşının bir parçası 20 şekel gümüş olarak kaydedilmiştir

(Gökçek, 1998, s. 159-160). Ayrıca Anadolu’da saraylar kaliteli kumaşların bir kısmı üzerinde veya tamamında ilk satın alma hakkına sahipti. Kumaşların değeri ince veya kalın şekilde dokunmuş olmaları ve kullanılan yün miktarına göre değişmekteydi (Günbattı, 2012, s. 57).

Bir kumaşın nasıl dokunduğu ile ilgili bilgi TC 3/1, 17 numaralı bir belgede zikredilmiştir. Metnin 6-37. satırları arasında bu durum şu şekilde açıklanmıştır:

“*Bana gönderdiğin kumaş iyidir, aynı kumaştan dokumaya devam et ve (onları) bana Assur-idi ile gönder. Ben sana (her parça için) yarım mina gümüş göndereceğim. Kumaşın bir yüzünü tarasınlar; onu kırkmasınlar ve dokuması sıkı olsun. Bana gönderdiğin önceki kumaşa oranla her (parça için) fazladan 1 mina yün daha işle, fakat onları ince tut. Diğer tarafı hafifçe taranabilirsin. Eğer hala tüylüyse, bir kutānum kumaşı gibi kırılabilirsin. Bana gönderdiğin Abarna kumaşının benzerinden bir daha gönderme. Eğer bir tane yapmak istersen orada giydiğin gibi olanından yap. Eğer ince (kaliteli) kumaşlar dokuyamayacaksan, duyduğuma göre orada bolca satılıyormuş, (onları) benim için satın al ve buraya gönder. Dokuduğun tam bir kumaş dokuz karış uzunluğunda ve sekiz karış genişliğinde olmalı.*” (Günbattı, 2012, s. 57-58). Bu belgede bir kumaşın dokunurken nasıl kaliteli olacağı ile ilgili bilgiler verilmesinin yanında, onun nasıl dokunacağı, uzunluğu ve genişliği hakkında da cümleler zikredilmiştir.

Asur ticaret kolonileri devrinde ticareti yapılan ithal ve yerli tekstil ürünleri olduğu yukarıda ifade edilmişti. Asur’dan Anadolu’ya *abarnūm*, *burā’um*, *işrum*, *kitūm/kitātum*, *kusītum*, *kutānum*, *lubuṣum*, *nahlaptum*, *namaššūhum*, *nibrārum*, *raqqutum*, *ṣubātum ša akkidīē*, *suziam/suze*, *šilipkā’um/šulupkā’um*, *šitrum*, *šurum*, *takušta(um)* gibi kumaş türleri ithal edilmiştir. Bunun yanında Anadolu’da üretilen *aniani(am)*, *dızabum*, *ēb/pīšum*, *makūhum*, *menuniān(um)*, *pirikannum*, *saptinnum* gibi kumaş türleri vardı. Bu konudaki en dikkat çekici yerler ise Mama, Hahhum, Luhuzatia, Timelkiya, Puruṣhattum, Taggušta, Wahšušana gibi şehirler idi (Şahin, 1997, s. 314-321; Ulutaş, 2020, s. 87-96).

Asur ticaret kolonileri çağında, Anadolu’da kaybolan bir tekstil ürününün bulunması ve bunun sahibine teslim edilmesi hususunda kral sorumlu idi. Aksi durumda kralın kayıp olan malı telafi etmesi istenmektedir. Kt o/k 6 numaralı belgenin 57-61. satırları arasında bu durum şu şekilde ifade edilmiştir: “*Eğer senin şehrinde veya ülkende kumaşları kayıp biri varsa, sen (kumaşları) arayacak ve (onları sahibine) iade edeceksin. Eğer (kayıpları) bulamaz isen, kayıpların sahibi yemin edecek ve sen kayıpları tam olarak ödeyeceksin*” (Ulutaş, 2020, s. 84).

Dönemin ticari hayatında diğer ürünler gibi tekstil malzemelerinden de vergi alınmaktaydı. Bu durum, Asurlu tüccarların kar oranlarını büyük ölçüde düşürmekte ve ticari hayatlarında onlar

için ek bir yük oluşturmaktaydı. Asurlu tüccarlar da bu vergilerden kurtulmak amacıyla sıklıkla kaçakçılık yoluna başvurmakta ve kaçak yollardan geçerek veya rüşvet vererek Anadolu'ya getirdikleri ürünleri bu şekilde ticari hayatın içerisine sokmak istemekteydiler. Ancak yerel idarecilerin kimi zaman bu yolları tespit edip vergilendirmeye tabi tuttuğu da bilinmektedir. Asurlu tüccarların yaptıkları bu kaçakçılık eyleminin karşılığı ise, hapis cezasıdır. Örneğin, ATHE 62 numaralı bir belgede Pušu'kēn isimli tüccarın bu eylemden dolayı yakalandığı ve hapse atıldığı bilinmektedir (Gökçek, 2017, s. 41-42). Buna karşın Anadolu'ya sokulan tekstil ürünlerinden vergi alınması gerektiği Kültepe metinlerinde açıkça belirtilmişti. Kt o/k 6 numaralı belgenin 69-72. satırları arasında bu durum şu cümlelerle ifade edilmiştir: “*Her 10 parakannum-kumaşından 1 parakannum-kumaşını sen nishātum-vergin (olarak) alacaksın. Eğer kumaş (nishātum-vergisi ödenmeden!) şehir kapısından içeri alınır, kumaş belirlenmiş fiyatta olacak*” (Ulutaş, 2020, s. 85).

Tekstil üretiminde yün, şüphesiz büyük önem taşımaktaydı. Eski Anadolu'da koyun yetiştiriciliğinin gelişmişliği, yün üretiminin bolluğunu da sağlamıştı. Yün, Kültepe tabletlerinde Akadca *šipātum*, *šaptum*, *šupātum*; bazı belgelerde ise SÍG.HI.A şeklinde kayıtlıdır. Asur ticaret kolonileri çağında Anadolu'daki yün üretiminin amacı, yünü Asur ve çevre bölgelere ihraç etmek değildi. Zaten Mezopotamya kaynaklarından, Babil'de küçükbaş hayvancılığın oldukça geliştiği ve başta Asur olmak üzere çevre bölgelere Babil'den hayvan gönderildiği bilinmektedir. Yün, Asurlu tüccarlara ait birkaç mektup dışında Kültepe tabletlerinde Asur'a gönderilen ürünler arasında geçmemektedir. Anadolu'ya kumaş sevkiyatı yapan Lamassī'nin Pūšu'kēn ile yazışmalarında, Lamassī Asur'da yün pahalı olduğu için Pūšu'kēn'den yün istemektedir. RA 59,25 numaralı belgenin 11-16. satırlarında bu durum şu şekilde ifade edilmektedir: “*Şehirde yün pahalıdır. (Benim tasarrufum olarak) 1 mina gümüş koyduğunda içine yün (de) koy*” (Öz, 2014, s. 115-116). Bu belgeden anlaşıldığı üzere, Asur'da yün olmadığı için değil, pahalı olduğu için talepte bulunulmuştur.

Anadolu'da yün üreten çeşitli yerlerin bulunduğu Kültepe metinlerinde zikredilmiştir. Yün, bu dönemde ticareti yapılan mallar arasında ilk sıralarda bulunuyordu. Yerel krallıkların yün ticaretinden büyük gelir sağladıkları söylenebilir (Günbattı, 2012, s. 60). Luhuzattia/Luhusaddia yünü, Balīhum yünü, Mama yünü, Hahhum yünü gibi örnekler belgelerde kaydedilmiştir. Yine yünden söz edilirken “kırmızı yün”, “kızıl, kırmızımsı yün”, boyanmış yün” ve “yumuşak yün”

gibi yünlerin renk ve niteliklerini belirten sıfatlar da kullanılmıştır. Yün, Anadolu'da daha çok Asurlu tüccarların ticaretini yaptığı bir tekstil ürünü idi. Tüccarların yünü ticari bir nesne olarak kullanmalarındaki temel amaç, altın ve gümüş elde etme isteğiydi (Öz, 2014, s. 115-119). Öyle ki, Asurlu tüccarlar kumaşı yünle değiştirir, daha sonra yünü başka bir şehirde bakırla değiştirdikten sonra, onu da yine başka bir yerde gümüş veya altın karşılığında satardı. Bu durum Asurlu tüccarların ticareti için çok karlı bir sistemdi. Yün burada çok önemli bir değişim aracı olarak tüccarlara büyük getiriler sağlardı. Saray ve yerli beyler, Asurlu tüccarlardan yüksek kalitedeki bakırı satın alırlardı. Kısacası Asurlu tüccarlar bir anlamda, işlenmemiş bir hammaddeyi Anadolu'dan ucuza alıp onu işleyerek yüksek kaliteye getirdikten sonra yeniden Anadolu'ya satarlardı. Kar oranları da bu şekilde katlanmaktaydı (Çelik, 2014, s. 49). Kültepe tabletlerinden Anadolu'da yün kırpma işini meslek olarak yapan kimselerin olduğuna dair de bilgiler mevcuttur. Bir belgede (Kt h/k 24 9-14. satırlar), yün kırpıcılardan şu şekilde söz edilmiştir: “*Bir eşeğin fiyatı (olan) 20 şekel'i yün kırpıcının gelişinde, senin kalayın mevcut olduğu için biz tarttık (ödedik)*” (Öz, 2014, s. 119).

Asur'un Anadolu'ya yaptığı ithalatın neredeyse tamamının kalay ve tekstilden oluştuğu düşünüldüğünde, kumaşın önemi daha çok ön plana çıkacaktır. Çünkü kalay, Asur'a ait olmayan bir üründü. Esasında bir geçiş malı olup, sadece ticaretle ilgili bir etki yaratmaktaydı. Oysa kumaşlar, kısmen de olsa yerel Asur üretimi idi. Bu sebeple tekstil ticareti Asur toplumunda çok daha derin bir etki yaratmıştı. Buna ek olarak, tekstiller, daha çeşitli ve yerel ekonomilerle ve toplumlarla sıkı bağlar kurulmasını sağlamış, Asurlu tüccarların Anadolu'daki etkilerini daha uzun süreli ve güçlü bir biçimde şekillendirmiştir. Kalay fiyatları, miktarları ve kalitelerinin oldukça standart şekilde bulunduğu da düşünüldüğünde, tekstil ticaretinin bu açılarından da çok farklı olduğu görülmektedir. Tekstil ürünlerinin fiyatları, miktarları ve kaliteleri büyük bir çeşitlilik göstermekteydi (Veenhof, 1972, s. 79). Kumaşın Asur'da üretilmesi ve tekstil ticareti elbette Asurlu yerel halkın bir kısmı için de geçim kaynağı idi. Ek olarak üretilen kumaşlar hem yerel halkın ihtiyacını karşılamakta hem de bu ürünlerin ticareti yapılarak kazanç elde edilmekteydi. Asur'da üretilen kumaşları Anadolu'ya gönderilmesinin yanında, başka yerlerden ithal edilen kumaşların da ticarete rol oynaması Asur coğrafyasını, tekstil ürünlerinin geçişinde transit bir bölge haline de getirmekte idi. Kısacası halk hem kendi ihtiyacını karşılıyor, hem Anadolu'ya sevkiyatlar yaparak ticaret yapıyor hem de başka bölgelerden tekstil ürünleri ihraç ederek ticareti canlandırıyor. Bu durum kumaş çeşitliliğini de arttırmakta ve büyük önem arz etmekteydi (Veenhof, 1972, s. 88).

2. Hitit Ekonomisinde Tekstil

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'ndan sonra, Anadolu'da ilk kez siyasi birlik kuran Hititlerin süreci başlamıştır. Büyük bir devleti vücuda getiren Hititler, bir süre sonra imparatorluk vasfına ulaşmış ve MÖ 2. binyılın en önemli ve güçlü devletlerinden birisi olmuştur. Hitit ülkesinin ekonomisini başta tarım olmak üzere, hayvancılık ve kazanılan savaşlardan elde edilen ganimetler oluşturmaktaydı. Her şeyin tanrılara ait olduğu düşüncesinin hâkim olması durumu, ekonomi alanında da geçerli idi. Herhangi bir ürün, alet veya tekstil malzemesinin sahibi, diğer her şeyde olduğu gibi, yine tanrılar idi. Tanrılar, tarım ve hayvan üretimine mutlak bir şekilde bağlı idiler. Çünkü insanlar, tanrılarının da kendileri gibi hasta olup ölebileceği fikrine sahiptiler (Ünal, 2007, s. 100-101). Tarım ve hayvancılık dışında da ülkenin çeşitli gelir kaynakları vardı. Değerli madenler, hammadde ürünleri, vasal statüdeki devletlerden alınan vergiler, maden işletmeleri gibi gelirlerin yanında, tekstil üretimi de şüphesiz devlet hazinesine önemli bir gelir sağlamakta idi (Bryce, 2003, s. 103).

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'ndan çok farklı olarak, Hititler devrinde merkeziyetçi bir yapı göze çarpmaktadır. Bu dönemde elde edilen ürünler, vergiler ve ganimetlerin hepsi başkent Hattuša'da toplanırdı. Hititlerin dağlık bir arazide kurulmuş ve bölgelerarası uzun mesafe ticaret yollarından uzak olması bir yana devletçi anlayışı nedeniyle, ticaretin bu dönemde çok gelişmediği söylenebilir. Başkentte toplanan tüm iktisadi girdiler, geniş bir görevli grubu tarafından ülkenin diğer bölgelerine dağıtılmaktaydı. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda yoğun bir şekilde yapılan uluslararası ticaret ve kara taşımacılığının, Anadolu'daki etnik ve siyasi durumun değişmesi sonucu Hititler döneminde canlılığını yitirmiş olduğu düşünülmektedir. Merkezi bir devlet kuran Hititlerin, bir ticaret ağı oluşturan ve kent beylerine bağlı olan sistemi değiştirmiş olması muhtemeldir. Yine Hitit krallarının kendi topraklarında yabancıların kazanç sağlamalarına izin vermediği tahmin edilmektedir. Böylelikle kendi ihtiyaçlarını da kendisi karşılayan Hititlerde, ülkeden çıkarılan hammaddeler kendi sanatçıları tarafından işlenmiş ve dışarıya bağımlılık azalmıştır. Tüm bunlar Asur ve diğer ülkelerle olan ticari ilişkileri zayıflatmıştır. Ülkede olmayan veya az bulunan maddelerin de askeri seferlerle elde edilen ganimetlerle karşılanmış olmasının bunda payı büyüktür. Elbette Hititler döneminde ticaret tümüyle ortadan kalkmamıştır. Ancak yapılan ticaret devlet denetimine alınmış olmalıdır. Anadolu'dan elde ettikleri zenginlikleri ticaretle sevk eden Hititlerin, örneğin Babil'e gönderdiği eşyalar arasında bakır, bronzdan kılıç,

balta, ok, yay, kalkan gibi nesnelerin arasında kumaşlar da bulunmaktadır (Reyhan, 2009, s. 164-165).

Hitit ekonomisinin temelini tarım ve ardından hayvancılık oluştursa da elbette bunlar Hititlerin tek geçim kaynağı değildi. Ülke ekonomisine katkıda bulunan ve belgelerde zikredilen birçok zanaatkâr mevcuttu. Çiftçi, fırıncı, ayakkabıcı, bakırcı, çömlekçi, marangoz, inşaatçı gibi zanaatkârların yanında, tekstil malzemelerini üreten dokumacılar da bulunmaktaydı (Macqueen, 2013, s. 107). Hitit metinlerinde ^{LÚ.(MEŞ)}UŠBAR olarak zikredilen dokumacıların söz konusu zanaatı nasıl icra ettikleriyle ilgili ayrıntılı bilgiler bulunmasa da ekonomik sistemin kesintiye uğramaması için, II. Murşili döneminde hem Mira-Kuwaliya hem de Hapalla ile yapılan anlaşmalarda, içlerinde dokumacıların da bulunduğu zanaatkârlar sayılmıştır. Burada “işini teslim etmek” kavramına özellikle vurgu yapılmıştır. İşini teslim etmeyen zanaatkarların iade edilmeyeceği ifade edilmiştir. Bir kanun maddesinde ise, Arinna ve Zippalanda kentlerinin dokumacılarına değinilmiştir. Bu dokumacıların evi, ortakları ve ev halkının *šahhan* ve *luzzi* yükümlülüklerinden muaf oldukları ancak bu muafiyetin ev halkı ve ortaklar için devam etmeyeceği vurgulanmıştır (Yiğit, 2002, s. 80-81). Bu durum, Arinna ve Zippalanda dokumacılarının ayrıcalıklı olduklarını göstermekle birlikte ülkenin başka şehirlerinde de dokumacıların var olduğunu akla getirmektedir.

Hitit metinlerinde, dokumacılar tarafından üretiminin gerçekleştirildiğinin düşünüldüğü birçok tekstil ürününün adı geçmektedir. Hititçe, Sumerce ve Akadca olarak yer alan bu tekstil ürünlerinden bazıları ^{TÚG}*kureššar*, ^{TÚG}*lupanni*, ^{TÚG}*kušiši*, ^{TÚG}*šeknu*, ^{TÚG}*KABALLU*, ^{TÚG}*E.ÍB*, ^{TÚG}*GAD(A).DAM*, ^{TÚG}*NÍG.LÁM*, ^{TÚG}*GÚ.È.A*, ^{TÚG}*GÚ.È.A Hurri* gibi örneklerdir. ^{TÚG} (kumaş, elbise) determinatifi ile geçen örneklerin dışında, ^{SÍG} (yün) ve ^{GAD} (keten) ile geçen sözcükler de bulunmaktadır. Bunlar arasında ^{SÍG}*ali*, ^{SÍG}*ašara*, ^{SÍG}*hanzana*, ^{SÍG}*ipulli*, ^{SÍG}*tarpala*, ^{GAD}*alalu*, ^{GAD}*huppara*, ^{GAD}*kazzarnul* gibi örnekler verilebilir (Tuncer, 2020, s. 6-59).

Hitit metinlerinde bir tekstil ürününün herhangi birine hangi fiyata satıldığı ile ilgili bir bilgiye ulaşılamamaktadır. Ancak bu tekstil ürünlerinin bazılarının değerleri ile ilgili bilgiler mevcuttur. Örneğin KBo 6.26 numaralı bir kanun metninde (öy. 48-52) bu bilgiye ulaşılabilir: “*hapušant-giysisinin on iki šekel gümüş, değerli bir giysisinin otuz šekel gümüş, mavi yün bir giysisinin yirmi šekel gümüş, bir adupli-giysisinin on šekel gümüş, arkası yırtmaçlı? bir giysisinin üç šekel gümüş, bir .... giysisinin dört šekel gümüş, bir .... giysisinin bir šekel gümüş bedeli vardır, ince bir gömleğin(?) üç šekel gümüş, bir .... giysisinin ..... Yedi mina ağırlığında bir giysisinin ... šekel gümüş,*

bir büyük keten bezin onun bedeli beş şekel gümüştür” (Hoffner, 1997, s. 145-146; Imparati, 1992, s. 168-169).

Brandau-Schickert, bazı kumaşların çok kıymetli olduğunu hatta paha biçilemez bir değeri bulunduğunu ifade etmiştir. Bu durumu, yukarıdaki kanun maddesindeki mavi, yünlü bir kumaşın 20 şekel ve kıymetli bir giysinin 30 şekel gümüş olması ifadesine dayanarak belirtmiş ve bu bedelle tam üç bin litre şarap alınabileceğini belirtmiştir (Brandau-Schickert, 2011, s. 94).

Bo 6606 numaralı bir envanter metninde de şu ifadeler yer alır (ay. 3-4): “*beyaz küçük bir elbise, 2 şekel (değerindedir.) 1 palto/manto 1 şekel, 1 desenli kemer 3 şekel (değerindedir.)*” (Siegelova, 1986, s. 26-27). Bu belge, bir önceki metinle kıyaslandığında şekel sözcüğünden sonra “gümüş” veya buna benzer bir kelime geçmemektedir. Ek olarak Hititlerde ölçü birimleri iki kategoride değerlendirilebilir. Bunlar ağırlık ve alan ölçüleridir. Belgelerde zikredilen ağırlık ölçülerinden en önemlisi ve aynı zamanda bir para birimi olarak da kullanılan GÍN.GÍN yani “şekel”dir. Bugünkü ölçüyle hesaplandığında 1 şekel, 12,4 grama tekabül etmektedir. Bir üst ağırlık ve para birimi olan 1 MA.NA (mina) ise 40 şekele, yani 496 grama denk gelmektedir. Para olarak kullanılan şekel, 12,4 gram ağırlığında gümüş çubuk ve halkalar idi. Hititlerde en büyük ağırlık birimi 1 GUN (talent) idi ve bu yaklaşık olarak 30 kiloya karşılık gelmekteydi. Küçük bir sıvı ve katı madde ölçüğü olan 1 “zipattanni” 0.5 litreye, 1 “PA (PARISU)” ise 50 litreye denk gelmekteydi (Taş, 2008, s. 83).

Sosyal ve ekonomik anlamdaki kraliyet kararlarını içeren bir belgede (KUB 29.39 öy 11-15), yine bazı tekstil ürünlerinin değerlerinden söz edilmiştir: “*Daha önce adupli-kıyafeti için 3 şekel gümüş fiyatı belirlediniz; (şimdi) kaba bir giysi için 1 şekel gümüş fiyatı belirlersiniz, bir koyun için 1 şekel gümüş fiyatı belirlersiniz, bir çift deri ayakkabı için x şekel gümüş fiyatı belirlediniz, Ancak sen şimdi 2 şekel gümüşü ½ şekel gümüşe (göre) ayarlayacaksın(belirleyeceksin)*” (Koşak, 1982, s. 196; Miller, 2013, s. 123). Bu metne dayanarak, çeşitli devlet düzenlemeleri ile bir tekstil ürününün değerinin değişebileceği görülmektedir. Ek olarak, yukarıda ifade edildiği gibi, Hitit yasalarında 10 şekel gümüş olarak belirtilen *adupli-kıyafetinin* değeri burada 3 şekel gümüş olarak zikredilmiş, ancak bu ifade belirtilirken “daha önce” tabiri kullanılmıştır. Buradan yola çıkarak en azından *adupli-kıyafetinin* değerinin en az 3 kez değiştiği fikri akla yatkındır.

Tekstil ürünlerine zarar verilmesi durumunda, bunun bir cezasının olduğu KBo 6.10 numaralı belgeden (öy. III 11-13) anlaşılmaktadır. Öyle ki, ince bir giysiye zarar verilmesi durumunda, zarar

verilen alete göre ceza miktarı da değişmektedir: “Eğer ince bir giysiyi bir .... ile birisi parçalarsa 10 šekel gümüş versin. Eğer ..... biri parçalarsa 5 šekel gümüş versin.” (Imparati, 1992, s. 143). Bu ifadeden, her ne kadar giysiye zarar veren nesnelere olduğu kısım kırık olsa da, giysiye zarar veren nesneye göre cezanın miktarının değiştiği zikredilmektedir.

Hitit metinlerinde farklı bölgelere özgü tekstil ürünlerinin olduğu belgelenmiştir. KBo 18.175 numaralı bir envanter metninde (öy. I 3-5) şu cümleler yer alır: “1 kısa kırmızı sepet, 40 adet ketenden Hurri gömleği, 39 keten gömlek: 2 kırmızı keten, 1 ŠUHRU-keten, 8 ince keten, Kıbrıs keteninden 5 gömlek” (Koşak, 1982, s. 11-13). Bu belgede tekstil ürünlerinin sayıları ve renkleri hakkında bilgi verilirken, bir yandan da Hurri türü gömlek ve Kıbrıs keteninden söz edilmiştir. Yine aynı metinde İkuwaniya giysisinden ve kırmızı renkteki bir Tapaşpa giysisinden söz edilmektedir (Koşak, 1982, s. 11-13). Bu giysilerin adı geçen kentlerden mi getirildiği yoksa bu kentlere özgü birer kıyafet/kumaş mı olduğu konusunda kesin bir yargıya varılamamaktadır. Ek olarak, tekstil alanında önemli bir yer Ankuwa’dır. Başkent Hattuša yakınında bulunan ve Hitit krallarının kışın bir bölümünü geçirdiği bu bölgede, esasen devletin kontrolünde olsa da, farklı bir ekonomik yapı görülmektedir. Bu yer asimile edilmiş olsaydı, Hattuša’ya vergi olarak yün ve tahıl gibi hammadde ve ürünler gönderilecekti. Ancak Ankuwa’dan gelen kıyafet kutularında işlenmiş eşyaların olduğu bilinmektedir (Archi, 1984, s. 202-203).

IBoT I.31 numaralı bir envanter metninde, gönderilen tekstil ürünlerinin ahşap bir tahta üzerine not edildiği görülmektedir (öy. 12-18): “Bir kırmızı sepet, büyük, aslan ayakları üzerinde: Ankuwa’dan vergi/haraç, giysi ahşap bir tahta üzerinde açıklanır/izah edilir. Kraliçe (şöyle) söyler: “Onu mühür evine gönderdiğimde, daha sonra onlar son tableti yapacaklar” (Koşak, 1982, s. 4-6). Tekstil ürünlerinin kimi zaman farklı nesnelere üzerinde kullanımı da görülmektedir. Örneğin KUB.42.11 numaralı bir envanter metninin 7. satırında “kırmızı keten şerit üzerinde Mısır bileziği” tabiri geçmektedir (Koşak, 1982, s. 31, 35).

Yün, Hititlerde önemli bir yere sahiptir. Ekonomik anlamda ve tekstil malzemelerinin üretilmesi konusunda yünün değeri bilinmektedir. Özellikle koyun, sığırla birlikte en çok ilgi gösterilen hayvan konumundadır. Hitit kralları ele geçirdikleri bölgelerden sefer dönüşü bu memleketlerin NAM.RA’ları ile birlikte koyun ve sığırları da ganimet olarak Hatti ülkesine getirmişlerdir. Belgelerde koyun derisi kavramı geçmekte olup, bu deriden birçok eşya yapılmıştır. Deriden ayakkabı yapıldığı da bilinmektedir. Yine metinlerden hayvanların fiyatlarının üzerlerindeki yün miktarına göre değiştiği de kaydedilmiştir (Ertem, 1976, s. 84-86). Bu durum, KBo 6.26 numaralı bir kanun metninde hayvanın üzerindeki yüne göre ona değer biçilmesiyle

görülür (öy. III 10-15): “*Yetişkin bir boğanın derisinin bir šekel gümüş, beş sütten kesilmiş sığır derisinin bir šekel gümüş, on dana derisinin bir šekel gümüş, bol tüylü koyun derisinin bir šekel gümüş, kırkılmış on koyun derisinin bir šekel gümüş, dört dişi keçi derisinin bir šekel gümüş, kırkılmış on beş dişi keçi derisinin bir šekel gümüş, yirmi kuzu derisinin bir šekel gümüş, yirmi oğlak derisinin bir šekel gümüş bedeli vardır. Yetişkin iki öküz etini satın alan kimse bir koyun versin*” (Hoffner, 1997, s. 147; Imparati, 1992, s. 170-171). Bu belgeye göre tüylü bir koyun derisi 1 *šekel* gümüşken, tüyü kırkılmış olan 10 koyun derisi 1 *šekel* gümüşe karşılık gelmektedir. Ayrıca dört dişi keçi derisi 1 *šekel* gümüşken, yünü kırkılmış on beş dişi keçi derisi 1 *šekel* gümüşe tekabül etmektedir. Buna göre, bir hayvanın derisinde ne kadar yün varsa, o hayvanın o kadar çok kıymetli olduğu sonucu çıkarılırken, ek olarak, bir koyunun ve yününün dişi bir keçininkinden daha kıymetli olduğu da görülmektedir.

Ekonomik içerikli metinlerde, en makbul yünün bir yaşındaki kuzunun yünü olduğu ifade edilir ve belgelerde “birinci yılın yünü” şeklinde belirtilir. Bu kuzunun ipeksi ve ince yünü, Hitit ekonomisinde büyük bir ürün grubunu oluşturur. Bu ince yünü büyük ihtimalle belgelerde ^{MUNUS}UŠBAR olarak adlandırılan ve sarayın kadın personelleri içinde yer alan kadın dokumacılar dokumaktaydı. Yine belgelerden bu yünlerin yıkandığı ve beyaz fildişi taraklarla tarandığı bilinmektedir. Bu yünler kuşkusuz kral ailesi ve saray ileri gelenleri için üretilmekteydi. Eğrilerek iplik haline getirilen yünler, sandık vb. gibi eşya veya kutularda saklanıyordu (Darga, 2011, s. 194).

Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nda da önemli bir yün merkezi olan Hahhum, bir Hitit haraç/vergi (mandattu) envanter metninde geçmektedir. Bu tablet, Yale Üniversitesi Babil koleksiyonunun 3842 numaralı tabletidir. Burada öy. 3. satırda “ 1 MA.NA SÍG HA-HI-TUM 4 KUŠ UDU HA-HI-TP” yani “1 mina Hahhum (-koyunu) yünü, 4 Hahhum koyun derisi” tabiri geçmektedir (Finkelstein, 1956, s. 101-103).

Hititlerde dokumacılar, koyunla birlikte keçi yünü de kullanmaktaydı. Kumaş boyayanlar ve terziler de aynı hammadde ile ilgileniyorlardı. Metinlerde Hititlerin kumaş üretimi yaptıklarına dair kesin bilgiler olmasa da bazı metinlerde başka yerde üretilmiş olan kumaşların işlenmesi konusuna değinilmiştir. Bir belgede “İšuwa kralından GUZ.ZA kumaşları alınır, iş evine, yani atölyeye dağıtılır” ifadesi bu fikri desteklemektedir (Doğan-Alparslan, 2003, s. 43). Yünün kullanımı ile alakalı bir başka konu, yünün bir vergi olarak kullanılmasıdır. Hititlerin vergi/haraç adını verdikleri ve ülke ekonomisine önemli katkısı olan gelirlerin Akadca kullanımı *mandattu*

şeklinde. Yün de bir vergi ödemesi şeklinde kimi zaman kullanılmıştır. Kimi zaman kırmızı-mor yün *mandattu* anlamına gelecek şekilde de kullanılmıştır (Hoffner, 1992, s. 96).

Tekstil ürünlerinin bir üretim aşamasının olduğu bilinmektedir. Hitit metinlerinde buna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak KBo 34.79 numaralı gece tanrıçası kültü ile ilgili bir belgede (öy. I 31-34), çeşitli renklerdeki yünlerden *azzalli-* ve *şuturiya-* yapıldığı görülmektedir: “*Onlar kırmızı yün, mavi yün, siyah yün, yeşil/sarı yün ve beyaz yünü alırlar ve onları iki çift azzalli- haline getirirler. Ve yine onlar mavi yün, kırmızı yün, siyah yün, yeşil/sarı yün ve beyaz yünü alırlar ve onları bir şuturiya- haline getirirler*” (Miller, 2004, s. 276). KUB 39.7 numaralı ölü ritüelleri ile ilgili bir belgede (öy. II 10-11), “*10 lahhant-kuşu iyatna-yünüyle yapıldı.*” tabiri geçmektedir (Sevinç-Erbaşı, 2013, s. 305-306). Bir başka belgede de yine renkli yünlerden figürler yapılacağı ifade edilmiştir (KUB 27.38 öy. I 18-22):

“*Bu şarkıyı söylerken tuttuğum kırmızı (ve) mavi yün (ile) figür (şena) yapacağım, fakat figürü şöyle yapacağım: Kırmızı ve beyaz yünü birbirine uyduracağım, onun başının üzerine ise mavi yünü bağlayacağım ve iki figürü aynı şekilde yapacağım.*” (Haas ve Wegner, 1988, s. 385-386; Reyhan, 2002, s. 164-165). Bu belgelere dayanarak çeşitli tekstil ürünlerinden ritüellerde kullanılmak amacıyla bazı nesnelere yapıldığı görülmektedir.

Hitit ticaretinde de tekstil ürünleri önemli bir yere sahipti. Bir kısım tüccarın kral veya tapınak için çalıştıkları bilgisine belgelerden ulaşılabılır. Bu tüccarlar “majestenin tüccarları” olarak adlandırılmış olup, bunların görevler ise, vergi veya hediye olarak Hitit krallarına yollanan boyanmış kumaş, giysi, değerli maden ve taş gibi malları kontrol etmektir. Belki de bu tüccarlar, bahsi geçen malları Hattuşa’ya ulaştırma görevini de yürütmekteydi (Alparslan, 2003, s. 32). Hitit hâkimiyetine giren Ugarit, Hitit krallarının bilgisi ve izni dâhilinde ticaret yapmış, içerisinde tekstil ürünlerinin de olduğu çeşitli mallar, Ura üzerinden Hattuşa’ya taşınmıştır (Alparslan, 2003, s. 34). Ugarit’te tekstil ürünleri boyalı olarak da ticarete rol oynamaktaydı. Özellikle erguvan rengi boya ile boyanan ürünler büyük rağbet görmekteydi. Şüphesiz bu renkteki tekstil ürünleri lüks mallar arasında sayılmaktaydı (Klengel, 2006, s. 372; Taş, 2007, s. 14). Ugarit kentleri, Doğu Akdeniz ticaret ağının merkezi konumundaydı. Diğer bölgelere olduğu gibi Anadolu’ya da buradan çeşitli mallar ve hammaddeler getirilmekteydi. Bu ticaret ağı içerisinde Mısır’dan getirilen boyalı yün dokumalar ve keten giysiler, çok pahalı olmalarına rağmen Hitit ve Mezopotamya toplumlarında oldukça rağbet görmekteydiler (Bryce, 2003, s. 107). Hititlerin hangi malları ithal edip bunun karşılığında hangi malları sattıkları konusunda metinlerde ve arkeolojik kayıtlarda pek fazla bir ize rastlanmamıştır. Belgelerde Hatti ile Babil, Asur, Mitanni, Suriye-Filistin, mısır ve Kıbrıs

arasındaki ticari temaslar belirtilmiştir. Ancak eldeki veriler düzenli bir ticaretin olduğunu ortaya koyacak nitelikte değildir. Hititlerin ticaretini yaptığı ürünler arasında olduğu düşünülen tekstil ürünleri, arkeolojik kazılarda da iz bırakmayan ürünler kategorisine girmektedir (Bryce, 2003, s. 110). Deniz ticareti konusunda da durum çok farklı değildir. Kuzey Suriye'deki Amurru ve Ugarit gibi zengin ve önemli liman bölgeleri ile yapılan anlaşmalar bilinmektedir. Hem Amurru hem de Ugarit'in denizdeki tecrübe ve üstünlüğünden faydalanan Hititlerin, bu alanda gücünün arttığı düşünülmür (Sir-Gavaz, 2018, s. 60-64).

Sonuç

MÖ 2. binyıl Anadolu'sunda tekstil üretimi ve tekstilin ekonomideki yeri ile ilgili hem Kültepe metinlerinde hem de Hititçe belgelerde çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda yoğun bir şekilde ticaretin yapıldığı ve kalayla birlikte tekstil ürünlerinin de ticaretinin sıklıkla yapıldığı bilinmektedir. Asur'da üretilen tekstil ürünlerinin dışında, Anadolu'da üretilenler de mevcuttur. Buna ek olarak, Asur dışından bölgeye getirilip Anadolu'ya satılan tekstil ürünlerinin varlığı da bilinmektedir. Kültepe metinlerinde bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgiler yer alır. Bir tekstil ürününün fiyatı, boyutu, kim tarafından satıldığı gibi bilgilere bu belgeler aracılığıyla ulaşılabilir. Farklı bölge veya şehirlere ait tekstil ürünleri de zikredilir. Çeşitli kumaş isimlerinden söz edilen belgelerde kimi zaman da renkli tekstil ürünlerinden bahsedilmiştir. Anadolu'da yaklaşık 300 yıllık bir süreçte ön plana çıkan ve ticaretin temelini teşkil eden tekstil ürünleri, Asurlu tüccarlar ve Asur'daki aileleri için önemli bir geçim kaynağı olmuştur.

Anadolu'da Hititler devrine gelindiği zaman tekstil ekonomisi ve ticaretinin durumu adeta tersine dönmüştür. Merkeziyetçi bir yapının görüldüğü ve Asur Ticaret Kolonileri Çağı'na göre ticaretin gelişmediği bu süreçte, Hititlerin diğer alanlarda olduğu gibi tekstil işini de devlet eliyle yürüttüğü düşünülmektedir. Çevre bölgelerle olan ticari ilişkiler bu dönemde azalmış, Hititler hammadde ticareti yerine, üretimi kendileri yapmayı düşünmüştür. Eldeki belgelerin devlet arşivi olması hasebiyle tekstil ürünlerinin akıbeti ile ilgili bilgiler de kısıtlı kalmıştır. Ülkede dokumacıların varlığı bilirse de onların ürettiği tekstil ürünlerinin kime, nasıl ve ne kadar fiyata satıldığı ile ilgili bilgiler yoktur. Ticaret konusundaki bilgiler de yok denecek kadar azdır. Yalnızca Hititlerin hâkim olduğu Ugarit'teki ticari gelişmeler, Hitit ticareti konusunda dolaylı bilgiler vermektedir. Ticari anlamda, Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nın tam tersi yönünde gelişmelerin olduğu bu süreçte, çeşitli renklerdeki tekstil ürünlerine, kimi şehirlere özgü dokuma ürünlerine

ulaşılabilir. Ancak bu durumla ilgili de ayrıntıdan uzak bilgiler yer alır. Her iki dönemde de bir tekstil ürününe zarar verilmesi durumu gözetilmiştir. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda kaybolan tekstil ürününün sorumlusu yerel yönetimdir. Hititler devrinde ise, bir tekstil ürününe zarar verilirse, cezası ödenmek zorundadır. Yine koloni çağındaki tekstil ürünleri ekonomik anlamda ön plana çıkarken, Hititler devrinde ritüel, bayram gibi farklı türden belgelerde birçok tekstil ürünü zikredilmiştir.

Yün, hem koloni çağında hem de Hititler devrinde önemlidir. Yünün Asur'da pahalı olması, ticaret yapan kimseleri yünü Anadolu'dan temin etmeye yöneltmiştir. Hititler devrinde de yünü bol hayvanın değeri diğerlerine göre daha fazladır. Yine her iki dönemde de "çok kıymetli, değerli, paha biçilmez" gibi sıfatlara sahip olan tekstil ürünleri bulunmaktadır. Bunların özellikle saray ve çevresine satıldığı düşünülmektedir. Sonuç olarak, MÖ 2. binyılda Anadolu'da gelişmiş bir tekstil ekonomisi göze çarpmaktadır. Hem koloni çağında hem de Hititler devrinde çivi yazılı belgelerde zikredilen birçok farklı türde tekstil ürünü bulunmaktadır.

Kaynaklar

Albayrak, İ. (1998). Koloni Çağında Yerli Bir Bayan Madawada. *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, Ankara: Müze Eserleri Turistik Yayınları, 1-14.

Alparıslan, M. (2003). Hititler Çağında Anadolu ve Çevresinde Ticaret. *Osmanlı Öncesi ile Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri*, İstanbul, 29-36.

Archi, A. (1984). Anatolia in the Second Millennium B.C. *Circulation of Goods in Nonpalatial Context in the Ancient Near East*. A. Archi (Ed.) Roma, 195-206.

Bayram, S. (1993). Kültepe Tabletlerinde Geçen Vergiler ve Özellikleri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 36/1-2, 1-13.

Brandau, B.-Schickert, H. (2011). *Hititler Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu*. N. Mertoğlu (Çev.). Arkadaş.

Bryce, T. (2003). *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*. M. Günay (Çev.). Dost.

Çelik, H. (2014). *Eskiçağ'da Anadolu'da Dokuma (M.Ö. 1974-1719)* [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi]. Yök Tez.

Darga, M. (2011). *Anadolu'da Kadın On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar, Kraliçe*. E. Çaykara (Haz.). Yapı Kredi.

Doğan-Alparıslan, M. (2003). Hititler Döneminde Esnaf ve Zanaatkarlık. *Osmanlı Öncesi ile Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Esnaf ve Ekonomi Semineri*. (C. 2). İstanbul, 37-48.

Ertem, H. (1976). *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Faunası*. Ankara Üniversitesi Basımevi.

Finkelstein, J. J. (1956). A Hittite mandattu-Text. *Journal of Cuneiform Studies*, 10/3, 101-105.

Gökçek, L. G. (1998). Kültepe Vesikalarında Geçen Nesnelerin Fiyatları. *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (16.17 Nisan 1998)*. A. Aktan, A. Öztürk (Haz.). Erciyes Üniversitesi Matbaası, 155-160.

Gökçek, L. G. (2017). Kültepe'den Kaçakçılıkla İlgili Yeni Bir Belge. *Oannes-Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 11/2, 39-44.

Gönül, M. (1964). Dokumacılığın Tarihçesi ve En Eski Dokuma Aletleri. *Antropoloji*, 2, 80-99.

Günbattı, C. (1994). Kültepe Tabletlerine Göre Kadınların Ticari Faaliyetleri Hakkında Bazı Gözlemler. *XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri I*, Ankara, 191-200.

Günbattı, C. (2012). *Kültepe-Kaniş Anadolu'da İlk Yazı, İlk Belgeler*. Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Haas, V.-Wegner, I. (1988). *Die Rituale der Beschwörerinnen* ^{SAL}ŠU.GI. CHS 1/5, Roma: Multigrafica Editrice.

Hoffner, H. A. (1992). Syrian Cultural Influence in Hatti. *Bibliotheca Mesopotamica 25, New Horizons in the Study of Ancient Syria*. M. W. Chavalas-L. Hayes (Eds.). Undena Publications.

Hoffner, H. A. (1997). *The Laws of the Hittites*. Brill.

Imparati, F. (1992). *Hitit Yasaları*. E. Özbayoğlu (Çev.). İtalyan Kültür Heyeti.

Klengel, H. (2006). Basra Körfezi'nden Akdeniz'e: Eski Yakın Doğu'da Ticaret. *Uluburun Gemisi: 3000 Yıl Önce Dünya Ticareti*, Ü. Yalçın, C. Pulak, R. Slotta (Eds.). Ege Yayınları.

Koçak, K. (2009). Asur Ticaret Kolonileri Çağında Ticareti Yapılan Mallar ve Vergiler. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/27, 209-227.

Košak, S. (1982). *Hittite Inventory Texts (CTH 241-250)*. THeth 10, Carl Winter.

Macqueen, J. G. (2013). *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*. E. Davutoğlu (Çev.). Arkadaş.

Mandacı, E. (2016). *Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Kadın*. Tulpars Yayınları.

Miller, J. L. (2004). *Studies in the Origins, Development and Interpretation of the Kizzuwatna Rituals*. StBoT 46, Harrassowitz Verlag.

Miller, J. L. (2013). *Royal Hittite Instructions and Related Administrative Texts*. SBL 31. Society of Biblical Literature.

Öz, E. (2014). *Kültepe Metinleri Işığında Eski Anadolu'da Tarım ve Hayvancılık*. TTK Yayınları.

Reyhan, E. (2002). *Hitit Kaynaklarında Kizzuwatna'lı Kadın Maštigga'ya Ait Ritüel Metinler*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.

Reyhan, E. (2009). Hititlerde Devlet Gelirleri, Depolama ve Yeniden Dağıtım. *Akademik Bakış*, 2/4, 157-174.

Sevinç-Erbaşı, F. (2013). *Hititlerde Öteki Kurban ve Büyü Cenaze/Diğer Ritüeller*. Arkeoloji ve Sanat.

Siegelova, J. (1986). *Hethitische Verwaltungspraxis im Lichte der Wirtschaft und Inventardokumente I*, Praja: Narodni Muzeum.

Sir-Gavaz, Ö. (2018). Hititlerde Denizcilik. *Akdeniz'in En Büyük Antik Tersanesi Dana Adası*, H. Öniç (Ed.). Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 59-74.

Şahin, H. A. (1997). Kültepe Metinlerinde Geçen Kumaş İsimleri. *I. Kayseri Ankara ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (11-12 Nisan 1996)*. A. Aktan, A. Yuvalı, R. Tosun (Haz.).Erciyes Üniversitesi Matbaası, 313-323.

Şahin, H. A. (2004). *Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Devri (M.Ö. 1975-1725)*. E. Ü. Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Taş, İ. (2007). M. Ö. 13. Yüzyılda Hitit Vassalı Ugarit'in Ticari Önemi. *Arkeoloji ve Sanat*, 126, 11-24.

Taş, İ. (2008). Hititlerde Ölçü Birimleri ve Bunların Hitit Metinlerinde Kullanımı Üzerine Bir Değerlendirme. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/1, 73-90.

Tuncer, H. (2020). *Hititçe Çivi Yazılı Metinlerde Dokuma Siyasi, Ekonomik ve Dini Yönleriyle*. Nobel.

Ulutaş, G. (2020). Asurlu Tüccarların Anadolu'daki Kumaş Ticaretlerine Genel Bir Bakış. *Oannes-Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2/1, 83-98.

Ünal, A. (2007). *Anadolu'nun En Eski Yemekleri Hititler ve Çağdaş Topumlarda Mutfak Kültürü*. Homer Yayınları.

Veenhof, K. R. (1972). *Aspects of Old Assyrian Trade and Its Terminology*. Brill.

Yiğit, T. (2002). Hititçe Çivi Yazılı Metinlerde Dokumacılar. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 17/2, 79-84.